

УДК 327(477+560):355.355(470:477)

*Владислав Шуточкін,
Київський університет імені Бориса Грінченка
ORCID ID: 0000-0002-6023-1391*

Військово-політична співпраця України та Туреччини як складова протидії збройної агресії путінської росії

Abstract. The article analyzes the military-political cooperation between Ukraine and Turkey during the XXI century, which has become one of the components of Ukraine's defense against full-scale russian aggression. A historical vision of the formation of relations is shown, which became the basis for the establishment of a modern military-political alliance. Based on the analysis of Ukrainian scientists, certificates of the diplomatic missions of Ukraine and Turkey, interstate agreements, and official media, the content of cooperation is revealed, the forms and directions of military-political cooperation between Ukraine and Turkey and their implementation in the russian-Ukrainian confrontation are shown. The main reasons that hinder the fruitful military-political dialogue in the conditions of a full-scale invasion of putin's russia into Ukraine are analyzed. Ukraine and Turkey have had common historical and political ties for centuries. Therefore, when Ukraine became an independent state, the Republic of Turkey is beginning to become a reliable partner for it. The parties are actively cooperating in the political and military spheres. Turkey, as one of the first countries in the world, recognized the independence of Ukraine. A number of agreements have been signed between the two countries, including military cooperation, training, joint coordination of their armed forces, and joint actions to maintain security in the Black Sea region. Nowadays, Turkey is an active supplier of weapons, including "Bayraktar" drones. In addition, Turkey is a reliable political partner during the full-scale invasion of putin's russia. In particular, it has closed the Bosphorus and Dardanelles to prevent the russian federation from increasing its navy and is helping to organize the extraction of Mariupol defenders. However, Turkey, as a country of the anti-putin coalition, has not imposed anti-russian sanctions, has not closed the airspace with russia, and is actively cooperating with the aggressor economically and touristically. Thus, the military-political alliance between Ukraine and Turkey calls into question the existence of good neighborly relations between these countries.

Keywords: *Ukrainian-Turkish relations, military-political cooperation, full-scale invasion, putin's russia, bayraktar, Black Sea region.*

24 лютого 2022 р. залишиться трагічним днем в історії українського суспільства. У цей тихий зимовий ранок, тисячі та мільйонів українців спіткала страшна біда – війна. Російська федерація, яка роками нарощувала військову та пропагандистську міць, зомбуючи власне населення на агресію і ненависть до українського народу, здійснила повномасштабне вторгнення в Україну і розпочала геноцид нашого народу. Проте, російсько-українське протистояння розпочалося не 24 лютого, воно триває 8 років, починаючи з 2014 р., від того часу, коли народ України, під час Революції Гідності, висловив своє бажання бути разом з європейським цивілізованим світом. Повномасштабна війна росії проти України не лише війна двох держав – це війна двох світів, де люто б'ються цивілізація та апокаліпсис, демократія та автократія, світло з темрявою. Увесь світ об'єднався воедино з Україною проти путінської¹ росії. І однією з таких країн, яка стала

¹ Від прізвища диктатора держави володимира путіна, який керує росією протягом 20 років.

нашим надійним політичним та військовим партнером є Туреччина – країна-член НАТО і важливий регіональний лідер Чорноморського регіону.

Питанням співпраці України та Туреччини у незалежний час займається широке коло українських дослідників. Одним із вагомих науковців, який вивчав питання українсько-турецьких відносин є колишній Надзвичайний Посол України в Турецькій Республіці Сергій Корсунський. У своїй статті «Українсько-турецькі відносини: минуле, сьогодення, завтра» пан Посол зробив історичну візію закладення та встановлення українсько-турецьких відносин, починаючи з ключового періоду формування української нації, який припав на XV – XVII ст. коли наша держава опинилася у так званому «трикутнику» протиборства тогочасних регіональних сил: Речі Посполитої, Московської держави та Османської імперії². Також, на його думку, є важливий історичний екскурс українсько-турецьких відносин у період Української революції 1917 – 1921 рр. та час існування Української Радянської Соціалістичної Республіки. Тому, вивчення історії формування українсько-турецьких взаємин є актуальним з точки зору стратегічного планування відносин між двома державами. С. Корсунський окреслює взаємини двох держав у військовій та військово-технологічній справі. Дослідник зазначив, що воєнно-політичний діалог двох країн керується співробітництвом між видами збройних сил, обміном досвідом з питань їх розвитку та обговорюється широкий спектр питань двостороннього військового та військово-технічного співробітництва, зокрема, щодо спільної участі у миротворчих операціях, продовження співпраці в рамках «Blackseaforg» та «Чорноморської гармонії»³. Питанням політичної співпраці між Україною та Туреччиною активно займалися дослідники Т. Лахманюк⁴, Є. Солових⁵, Р. Демшичак⁶ та М. Воротнюк⁷. Науковці у своїх статтях змістовно та ґрунтовно розкрили ключові аспекти політичної співпраці, такі як встановлення дипломатичних стосунків, спільна участь у міжнародних та урядових організаціях (ООН, НАТО, ЄС) та стратегічне партнерство у Чорноморському регіоні. Окреме питання щодо стратегічного співробітництва з питань безпеки у Чорноморському регіоні було розглянуто на міжнародній конференції «Зміцнення безпеки в Чорноморському регіоні і перспективи турецько-українського співробітництва», яка була проведена у м. Стамбул 13 травня 2011 р. За даними Центру Разумкова⁸, питання українсько-турецького співробітництва в контексті безпеки Чорноморського регіону має свої певні особливості та проблеми, оскільки цей регіон належить до різних економічних,

² Корсунський, С. Українсько-турецькі відносини: минуле, сьогодення, завтра... *Зовнішня політика і дипломатія України*. 2011. Вип. 17. С. 24-31.

³ Там само. С. 28.

⁴ Лахманюк, Т. Україна і Турецька Республіка: шляхи співробітництва. *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2012. Вип. 9 С. 140-145.

⁵ Солових, Є. Україна-Туреччина: Політико-економічні аспекти взаємовідносин перспективи розвитку. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Краєзнавство. Туризм»*. 2018. Вип. 8. С. 80-87.

⁶ Демшичак, Р. Корекція українсько-турецьких відносин у контексті зовнішньополітичного курсу президента Туреччини Реджепа Ердогана. *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. Вип.1. С. 82-87.

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-1-82-87>.

⁷ Воротнюк, М. Українсько-турецькі відносини: здобутки, проблеми, перспективи. *Зміцнення безпеки в Чорноморському регіоні і перспективи турецько-українського співробітництва: тези міжнародної конференції, м. Стамбул, 13 травня 2011 р.* / Центр міжнародних та європейських досліджень Університету Кадір Хас і Центр Разумкова, 2011 р. С. 36-40.

⁸ Центр Разумкова. Українсько-турецьке партнерство в контексті безпеки і стабільності чорноморського регіону. *Зміцнення безпеки в Чорноморському регіоні і перспективи турецько-українського співробітництва: тези міжнародної конференції, м. Стамбул, 13 травня 2011 р.* / Центр міжнародних та європейських досліджень Університету Кадір Хас і Центр Разумкова, 2011 р. С.49-68.

політичних та воєнно-політичних макрорегіональних об'єднань, таких як ЄС, НАТО і ОДКБ. Особливості географічного розташування Чорноморського регіону робить його надзвичайно чутливим з точки зору геополітики. Одним із джерел нестабільності чорноморського регіону, Центр вважає регіональні амбіції росії⁹, яка, з одного боку, не полишає намагань повернути країни Кавказького регіону, Молдову та Україну до сфери власного впливу, а з іншого – використовує залежність держав ЄС від російських енергоносіїв з метою політичного та економічного тиску.

Вагому увагу дослідженню політичної взаємодії України та Турецької Республіки приділив турецько-український вчений Аль-Азаві Хайдер Аділ Кадім. У своїй дисертації¹⁰ науковець акцентує увагу на важливості реалізації безпекового партнерства між Турецькою Республікою, країнами ЄС та Україною, метою якого є впровадження низки заходів із запобігання виникненню подальшої ескалації із невизнаною Придністровською Молдавською Республікою – сепаратистською моделлю, що була реалізована

кремлівським режимом як буферна зона проти поширення блоку НАТО на Схід. На думку вченого, запобігти подальшій сепаратизації Чорноморського регіону здатна політика налагодження партнерських зв'язків між Туреччиною й Україною, яка відкриває шлях до політичної стабілізації країн, які належать до Чорноморського басейну. Крім того, стратегічне партнерство як конструктивне явище, беззаперечно, сприятиме демократизації Чорноморського регіону й налагодженню тісних, а в сучасних умовах повномасштабного вторгнення росії – і життєво необхідних, союзницьких відносин для України зі США й НАТО, оскільки Турецька Республіка є членом Північноатлантичного альянсу¹¹.

Праця, яка розкриває багато аспектів еволюції українсько-турецьких відносин, є монографія Б. Сергійчука та В. Сергійчука «На межі двох світів. Українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI ст.»¹². Дослідники аналізують перебіг розвитку українсько-турецьких відносин із середини XVI ст., починаючи з візиту засновника Запорозької Січі князя Дмитра Вишневецького до Османської Порти, наводять окремі факти розвитку відносин між державами у добу УНР¹³, та простежують становлення сучасних українсько-турецьких відносин, зазначаючи слова колишнього президента Турецької Республіки Сулеймана Деміреля щодо принципу поваги Туреччини до суверенітету нашої держави: «Туреччина виступає проти захоплення чужих територій і проти втручання у внутрішні справи будь-якої держави. Як і інші країни, ми підтримуємо Україну в її позиції щодо захисту своєї територіальної цілісності»¹⁴.

Отже, аналізуючи історіографічний огляд питання військово-політичної співпраці України та Туреччини, можна зазначити, що співпраця цих двох держав постає у дослідників в контексті зовнішньої політики та безпеки і стабільності Чорноморського регіону. Проте, українська історіографія мало має вагомих досліджень, щодо засад створення та розвитку військового партнерства, тому, варто простежити та вивчити історію розвитку військової співпраці, як чинника політичної могутності двох країн не тільки у контексті стабілізації безпеки Чорноморського регіону, але і як чинника протистояння нинішньої збройної агресії росії.

⁹ Центр Разумкова. Українсько-турецьке партнерство в контексті безпеки і стабільності чорноморського регіону. С. 50.

¹⁰ Аль-Азаві, Хайдер Аділ Кадім. Еволюція регіональної політики Турецької Республіки: дис... канд. політ. наук: 23.00.04. Київ, 2017. 252 с.

¹¹ Там само. С.121.

¹² Сергійчук, Б., Сергійчук, В. На межі двох світів. Українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI ст. Київ: ПП. Сергійчук М.І., 2011. 320 с.

¹³ Там само. С. 262.

¹⁴ Там само. С. 303.

Джерельна база дослідження є варіативною. Перш за все, це матеріали сайтів дипломатичного представництва, зокрема Посольства України у Турецькій Республіці¹⁵. Цей веб-ресурс дав змогу почерпнути чимало інформації стосовно історії встановлення політичних відносин між Україною та Турецькою Республікою. Зокрема, сайт дипломатичного представництва репрезентує давню історію взаємин, міжпарламентське співробітництво, у якому відбуваються активні контакти на рівні голів парламентів, їхніх заступників та керівників комітетів Верховної Ради України і Великих Національних Зборів Туреччини¹⁶. Для розкриття історії становлення військового партнерства між нашими державами варто включити дипломатичні акти, міждержавні та міжурядові угоди¹⁷, які яскраво демонструють співробітництво країн у напрямках навчання в академіях та військово-навчальних закладах, навчання в галузі військової медицини, обміну військовослужбовцями на короткий термін, тощо. Найважливішими джерелами у час повномасштабного вторгнення росії на територію України, звичайно, є матеріали ЗМІ. Саме ці матеріали демонструють військову допомогу Туреччини, її дипломатичну та політичну підтримку Україні. Зокрема, такі матеріали можуть продемонструвати значні успіхи знищення російських ворожих баз та позицій турецькими безпілотниками «Байрактар»¹⁸, які продемонстрували на весь світ свою високу боєздатність на фронті.

Отже, джерельна база дослідження є цілком репрезентативною щодо вивчення історії становлення і розвитку військового, політичного партнерства України та Туреччини і дозволяє виявляти умови та чинники його формування.

Мета статті полягає у тому аби проаналізувати та розкрити зміст та шляхи реалізації військово-політичної співпраці України та Туреччини як складової протидії сучасного повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Дослідження вагомості військово-політичної співпраці України та Турецької Республіки вимагає необхідного короткого історичного екскурсу, щоб зрозуміти, як саме будувалися цілі, принципи та досягнення цього партнерства. 24 серпня 1991 р. Україна стала незалежною державою. Після проведення референдуму 1 грудня 1991 р., 16 грудня Турецька Республіка, одна із перших держав визнала незалежність України¹⁹. Наступного ж року, у Стамбулі, 3 лютого 1992 р. був підписаний Протокол²⁰ про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Турецькою Республікою. Україна і Туреччина, бажаючи і далі розвивати взаємні відносини в політичній, економічній, культурній та інших галузях та підтверджуючи спільні зобов'язання поважати незалежність, територіальну цілісність і суверенну рівність, вирішили встановити дипломатичні відносини. Країни, при встановленні дипломатичних відносин, базувалися на принципах, закладеними в Статуті Організації Об'єднаних Націй, Хельсінкському Заключному акті та

¹⁵ Посольство України у Турецькій Республіці: офіційний веб-сайт. <https://turkey.mfa.gov.ua/>.

¹⁶ Політичні відносини між Україною і Туреччиною. Посольство України у Турецькій Республіці: офіційний веб-сайт. <https://turkey.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/564-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-i-turechchinoju>.

¹⁷ Угода між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки про двостороннє співробітництво в галузі військової освіти і підготовки військ: документ № 792_100 від 28.01.1997. База даних «Законодавство України» / ВР України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_100#Text.

¹⁸ «Байрактар» знищив ворожий командний пункт на острові Зміїний. УКРІНФОРМ. Мультимедійна платформа іномовлення України: офіційний веб-ресурс. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3474185-bajraktar-znisiv-vorozij-komandnij-punkt-na-ostrovi-zmiinij.html>.

¹⁹ Політичні відносини між Україною і Туреччиною. <https://turkey.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/564-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-i-turechchinoju>.

²⁰ Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Турецькою Республікою: документ №792_024 від 03.02.1992 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_024#Text.

Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 р.²¹. Таким чином, встановлення дипломатичних зв'язків з Туреччиною не тільки посприяло подальшій співпраці, а й розширило інтеграцію України у сучасний, євродипломатичний простір, що для пострадянської держави було надзвичайно важливо на шляху позбавлення архаїчної радянської дипломатії та принципів зовнішньої політики.

4 травня 1992 р. був підписаний Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою²², який був надважливий у сфері політичних відносин двох держав. Сторони не лише визнавали традиційні добросусідські відносини між двома країнами, а також бажали сприяння зміцненню миру і стабільності, роблячи свій внесок у розбудову Європи на основі таких цінностей як верховенство закону, повага прав людини, та плюралістична демократія. За цією угодою, сторони погоджувалися розвивати взаємовідносини в усіх галузях, як відповідають нормам міжнародного права і принципів поваги політичної незалежності, територіальної цілісності і суверенітету. Також країни активізують контакти на всіх рівнях, приділяючи особливу увагу розвитку міжпарламентським зв'язкам²³, сприяють розширенню контактів між громадськими організаціями і бізнесом. Укладання договору спричинило розвиток співробітництво не тільки у політичній, а й у галузях науки і техніки, що дало потужний поштовх для розвитку військового партнерства двох держав.

З метою розвитку та зміцнення дружніх відносин і співробітництва у військовій галузі між Україною та Турецькою Республікою, на основі Договору про дружбу і співробітництво, у 1993 р. був укладений найперший документ у сфері військового співробітництва між Україною та Туреччиною – Меморандум²⁴ про взаєморозуміння між Міністерством оборони України і Міністерством національної оборони Турецької Республіки. Сторони з того часу починають здійснювати обмін робочими групами між представниками Головного штабу Збройних Сил України і Генерального штабу Турецької Республіки. Під час таких зустрічей Сторони обмінюються досвідом, ідеями щодо військової діяльності, військовими концепціями, які сприяють зміцненню міжнародної безпеки²⁵. Через чотири роки уклали подібну Угоду між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки, яка передбачала двостороннє співробітництво в галузі військової освіти та підготовки військ. За цим документом²⁶, країни та їх військовослужбовці здійснюють партнерство у сферах навчання в академіях та військово-навчальних закладах, обміну військовослужбовцями на короткий термін та навчання в галузі військової медицини.

Оскільки Україна і Турецька Республіка є чорноморськими країнами, сторони зацікавлені у питанні безпеки та стабільності в регіоні Чорного моря. Саме тому, у 2001

²¹ Там само.

²² Договір про дружбу та співробітництво між Україною та Турецькою Республікою: документ № 792_005, набрання чинності від 30.05.1994 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України.

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_005#Text.

²³ Там само.

²⁴ Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України і Міністерством національної оборони Турецької Республіки: документ №792_042 від 14.07.1993 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_042#Text.

²⁵ Там само.

²⁶ Угода між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки про двостороннє співробітництво в галузі військової освіти і підготовки військ: документ №792_100 від 28.01.1997 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України.

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_100#Text.

році була створена Чорноморська група Військово-Морського Співробітництва²⁷ («BLACKSEAFOR»). Організацію було створено шістьма державами: Болгарією, Грузією, Туреччиною, Румунією, Україною та російською федерацією. Діяльність «BLACKSEAFOR» передбачала пошуково-рятувальні операції, операції з наданням гуманітарної допомоги, операції з розмінуванням вод Чорного моря та захист навколишнього природного середовища. Своїми діями, а саме анексією Криму та розпочатої війни на Сході України, російська федерація у 2014 р. автоматично денонсувала цей договір. Проте, створення та діяльність Чорноморської групи змогли б вирішити питання розмінування Чорного моря, яке, внаслідок повномасштабного вторгнення росії, заблоковане і заблоковане рашистськими²⁸ морськими силами. Через мінування та блокаду Чорного моря, порушився світовий товарообіг, внаслідок чого весь світ через кілька місяців може потерпати від голоду, оскільки Україна є одним із найбільших експортерів зернових культур. Тому, Чорноморська група, до якої входять, до речі, країни-члени НАТО, такі як Туреччина, Болгарія та Румунія, може знайти рішення та зробити конкретні дії щодо розмінування та деблокади Чорноморського регіону, відновивши світовий товарообмін.

На основі створеної групи «BLACKSEAFOR», у 2007 р. був підписаний Протокол²⁹ між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки про співробітництво з питань обміну інформацією у рамках операції «Чорноморська гармонія». Метою та ціллю цього Протоколу є визначення методів і зобов'язань щодо обміну інформацією у рамках операції «Чорноморська гармонія» між Командуванням Військово-Морських Сил Збройних Сил України та Командуванням Військово-Морських Сил Турецької Республіки. Документ містить важливі аспекти діяльності чорноморської операції, такі як захист обміну інформації, безпека криптографічних систем, функціонування координаційних центрів, тощо³⁰. Ця угода є надзвичайно важливою не тільки у розширенні військово-морської співпраці, а й у безпеці та стабільності Чорноморського регіону. Дотримання цього протоколу дозволить підтримувати безпеку, і, в разі чого, миттєво реагувати на можливе повторне вторгнення у води Чорного моря тієї ж російської федерації, яка своєю політикою намагається зробити його своїм «внутрішнім» морем і планує свою загарбницьку місію вже в Середземноморський регіон.

Розширення та активізація військово-політичної співпраці почали відновлюватися при каденції президента України Володимира Зеленського. Починаючи з листопада 2021 р., за даними розвідки США, росія накопичувала на кордоні з Україною підрозділи, чисельністю від 110 до 135 тис. осіб. Окремо непокоїло проведення військових навчань з диктаторською Білоруссю («Союзна-рішучість-2021-2022») та окремі навчання в акваторії Чорного та Азовського морів, де рашисти накопичували війська на окупованому Кримському півострові. Аналізуючи та маючи намір запобігти майбутній військовій агресії, військово-політичне керівництво України почало вживати необхідних заходів, а саме

²⁷ Угода про створення Чорноморської Групи Військово-Морського Співробітництва: документ №998_151, ратифікація від 05.06.2003 р. База даних «Законодавство України» / ВР України.

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_151#Text.

²⁸ Рашизм або російський фашизм – політична ідеологія Російської Федерації кінця ХХ – початку ХХІ ст., яка базується на ідеях тоталітаризму та імперіалізму радянського типу, «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу», нетерпимості до елементів культури інших народів.

²⁹ Протокол між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки про співробітництво з питань обміну інформацією у рамках операції «Чорноморська гармонія»: документ № 792_063 від 17.01.2007 р. База даних «Законодавство України» / ВР України.

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_063#Text.

³⁰ Там само.

укладати рамкові військові угоди як із державами Заходу, так і з Турецькою Республікою. 18 листопада 2021 року Верховною Радою України була ратифікована Рамкова військова угода³¹ між Кабінетом Міністрів України та урядом Турецької Республіки. Підписання цієї угоди розширило межі військового співробітництва. Тепер країни можуть співпрацювати у напрямках військової підготовки та освіти, оборонної промисловості, логістичного співробітництва, картографії та гідрографії, у сфері комунікації, електроніки, інформаційних систем та кібернетичного захисту³². Також, угода має цікаву складову – військова розвідка, яка передбачає залучення певних засобів та методів для досягнення її ефективного результату. Так само, документ викликає інтерес до інформації про фінансування, а саме фінансування курсів викладання турецької та української мови. Курси турецької мови³³, які будуть проводитися в Турецькій Республіці для українських військовослужбовців (включаючи підготовчі мовні курси під час академічного навчання) та курси української мови для військовослужбовців Туреччини, які будуть проводитися в Україні, є безкоштовними. Тобто, можемо спостерігати не тільки військову взаємодопомогу обидвох країн, а ще й мовно-культурний обмін, який є важливим для підтримання культурного збагачення світу. Рамкова угода залишається діючою протягом 5 років, проте її припинення чи завершення терміну дії не впливає на поточні програми та заходи. Отже, підписання та ратифікація Рамкової угоди не тільки значно розширила форми та заходи військово-політичної співпраці України та Туреччини, а й створила т.зв. військовий альянс, який грає вагомому військову-політичну роль у підтриманні оборони та безпеки України. Так само, Рамкова військова угода дозволила ширше налагодити закупівлю України знаменитих та славетних безпілотників «Байрактар».

«Байрактар ТВ2» (тур. Bayraktar TB2) – це турецький ударний оперативно-тактичний середньовисотний безпілотний літальний апарат з великою тривалістю польоту. Передумовою розробки Bayraktar TB2 була заборона з боку США на експорт безпілотних літальних апаратів до Туреччини через побоювання, що їх використають проти груп Робітничої партії Курдистану в Туреччині та за її межами. Крім того, розробка цих БПЛА відбулася завдяки залученню британських військових технологій³⁴ ракетної стійки «Hornet», яка була розроблена та поставлена компанією «EDO MBM Technology», розташованою на околиці м. Брайтона. Безпілотник отримав назву від прізвища засновника компанії «Ваукар» Оздеміра Байрактара (у перекладі з турецької мови «байрактар» – прапорносець). Комплекси широко застосовували під час турецької операції «Весняний щит» у лютому – березні 2020 р. в Сирії. Безпілотники успішно знищували як рухомі, так і нерухомі цілі. Також БПЛА брали участь у військових подіях Другої громадянської війни у Лівії та у Другій Карабаській війні, розпочатої у вересні 2020 р., де азербайджанські військовослужбовці активно використовували безпілотну авіацію під час зіткнень з вірменами. Bayraktar TB2 використовувався для завдання точних ударів по оборонних

³¹ Рамкова військова угода між Кабінетом міністрів України та урядом Турецької Республіки: документ №792_004-20, ратифікація від 18.11.2021 р. База даних «Законодавство України» / ВР України.

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_004-20#Text.

³² Рамкова військова угода між Кабінетом міністрів України та урядом Турецької Республіки: документ №792_004-20, ратифікація від 18.11.2021 р. База даних «Законодавство України» / ВР України.

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_004-20#Text.

³³ Там само.

³⁴ Саббаг, Д., МакКернан, Б. Виявлено: як британські технології сприяли підйому Туреччини до світової потужності дронів. *The Guardian*: офіційний веб-медіа сайт. 27 листопада 2019 р.

<https://web.archive.org/web/20220313034411/https://www.theguardian.com/news/2019/nov/27/revealed-uk-technology-turkey-rise-global-drone-power>. [англійською].

спорудах і бойовій техніці супротивника³⁵. У 2018 р. Україна закупила 6 безпілотних апаратів у Туреччини, а вже 26 жовтня 2021 р. Збройні Сили України (далі – ЗСУ) застосували «Байрактар» ТБ2 проти російських найманців на Сході України та пошкодили гаубицю противника, яка в порушенні Мінських угод обстрілювала позиції української армії³⁶. Під час повномасштабного вторгнення росії на території України, «Байрактари» неодноразово показують свою високу ефективність та боєздатність сучасного БПЛА. Партія «Байрактарів», з часу вторгнення, була вперше використана на території Сумської області, де рашисти сконцентрували один із масштабніших окупаційних ударів. На Сумщині «Байрактар» знищив близько 100 танків та 20 «Градів»³⁷ окупанта. Голова Сумської обласної військової адміністрації Дмитро Живицький зазначив, що БПЛА наніс точковий удар по колонах російської техніки, внаслідок чого було знищено сотні одиниць. Перший такий приклад – це було знищено близько 100 танків, близько 20 «Градів», бензовози і бронетехніку³⁸. Так само, турецький безпілотник ліквідував ворожу систему РЕБ (система радіоелектронної боротьби) на Київщині. Про це повідомив Головнокомандувач ЗСУ Валерій Залужний. Генерал зазначив, що українські оператори «Байрактару» майстерно знищили систему РЕБ противника в Київській області. Навіть, є наявний відеоматеріал, де кожен може роздивитися, наскільки ефективно і точно працюють турецькі технології БПЛА³⁹. Найяскравіше безпілотники Туреччини відпрацювали на о. Зміїний, який, на жаль, тимчасово окупований агресором. Наприкінці квітня 2022 р., внаслідок удару українських військ по ворожих об'єктах, на острові було розбито 3 зенітні установки, зенітно-ракетний комплекс «Стріла-10», а також машину зв'язку із телекомунікаційним обладнанням. А 3 травня 2022 р. ЗСУ завдали потужних ударів з «Байрактарів» та знищили ворожий командний пункт. За інформацією Оперативного Командування «Південь»⁴⁰, військові за допомогою турецьких безпілотників влучили у склад боєкомплектів та командний пункт. Радник керівника Офісу Президента України Михайло Подоляк відзначив ефективність турецьких моделей безпілотників. Він наголосив, що «Байрактари» ідеально вирішують будь-які завдання – непомітно, страшно, руйнівні, і що завжди буде вдячний автору та батькові цієї суперзброї за внесок у перемогу України над росією⁴¹. Отже, робота турецьких безпілотників демонструє не лише військову та технічну міць Турецької Республіки, а технологічну слабкість та відставання російської

³⁵ Данильченко, К. Bayraktar TB2: досвід трьох воєн. *Ukrainian Military Pages*: офіційний веб-медіа сайт. 3 жовтня 2020 р. <https://web.archive.org/web/20201029222342/https://www.ukrmilitary.com/2020/10/bayraktar-tb2.html>.

³⁶ На Донеччині військові ЗСУ вперше застосували ударні дрони Bayraktar проти окупантів: відеоматеріал. *Новинарня*: офіційний веб-медіа сайт. 26 жовтня 2021 р. <https://web.archive.org/web/20211129122908/https://novynarnia.com/2021/10/26/bajraktar-vpershe/>.

³⁷ БМ-21 «Град» – реактивна система залпового вогню калібру 122 мм. Була розроблена у часи СРСР і є розвитком установки залпового вогню «Катюша», якій була присвячена пісня в знак «перемогобесія» Радянського Союзу у II світовій війні.

³⁸ Перший Байрактар на Сумщині вже знищив близько 100 танків та 20 «Градів» агресора. *УКРІНФОРМ*: мультимедійна платформа іномовлення України. 1 березня 2022 р. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3416548-persij-bajraktar-na-sumsini-vze-znisiv-blizko-100-tankiv-ta-20-gradiv-agresora.html>.

³⁹ Bayraktar знищив систему РЕБ на Київщині. *УКРІНФОРМ*: мультимедійна платформа іномовлення України. 12 березня 2022 рік. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3427269-bayraktar-znisiv-sistemu-reb-na-kiivsini.html>.

⁴⁰ «Байрактар» знищив ворожий командний пункт на острові Зміїний. *УКРІНФОРМ*: мультимедійна платформа іномовлення України. 3 травня 2022 рік. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3474185-bajraktar-znisiv-vorozij-komandnij-punkt-na-ostrovi-zmiinij.html>.

⁴¹ Подоляк подякував розробнику «байрактарів» за суперзброю. *УКРІНФОРМ*: мультимедійна платформа іномовлення України. 29 березня 2022 рік. <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3443223-podolak-podakuvav-rozrobniku-bajraktariv-za-superzbrou.html>.

федерації від провідних країн світу. Вторгнення агресора доводить, що незважаючи на галасливі заяви російських чиновників, на кшталт, «другої армії світу», російська федерація все ще залишається законсервованою, відсталою країною зі старими, радянськими технологіями, яка за 31 рік свого існування не здатна була впровадити сучасні технології у власні збройні сили.

Кілька слів варто наголосити щодо політичного альянсу між Україною та Туреччиною у час варварського вторгнення росії. У перший день вторгнення, а саме 24 лютого 2022 р., у своїй Instagram-сторінці президент України Володимир Зеленський повідомив про створення антипутінської коаліції – воєнно-політичного об'єднання держав, створеного для протидії російській агресії, до якої мала б увійти Турецька Республіка на чолі з президентом Реджепом Ердоганом⁴². Через кілька днів, 28 лютого, Туреччина, згідно Конвенції Монтре⁴³, закрила стратегічні протоки Боспор та Дарданелли. Рішення офіційної Анкари стало для України безумовним плюсом. Прохід чорноморськими протоками закритий для кораблів воюючих сторін – рф та України. Утім, як вважають аналітики⁴⁴, де-факто, і це неодноразово лунало в заявах турецьких високопосадовців, військові кораблі нечорноморських держав Альянсу також не можуть проходити Боспором, що заважає країнам НАТО допомогти українській стороні у деблокаді чорноморських портів. Не варто забувати, що перекривши протоки для російських військових кораблів і допомагаючи цим Україні, Туреччина підстрахувала себе для уникнення подальшої ескалації в Сирії. Сирія є країною-апетитом для Туреччини і росії, і тому, зробивши цей вагомий військово-політичний крок, країна здобула собі вигідну стратегічну ситуацію, маючи змогу поширювати свою сферу впливу. Оскільки росія кидає всі свої резерви на територію України, включаючи резерви із сирійського фронту, Туреччина може військово легко та вдало вирішити ситуацію, яка не вирішується більше десяти років. Утім, закриття чорноморських проток стало вкрай важливим рішенням для Туреччини. Цим вона підтвердила роль потужного регіонального лідера і вагому підтримку територіальної цілісності та незалежності України.

Окрім цього, Туреччина в Генеральній Асамблеї ООН підтримала резолюцію, яка засуджує військову агресію росії в Україні і також проголосувала за призупинення членства рф у Раді ООН з прав людини, після побаченого на весь світ звірств рашистської армії у містах Київської області: Бучі, Ірпіні, Гостомелі та Бородянці. Так само, Турецька Республіка мала бажання та намір допомогти у процедурі екстракції⁴⁵ бійців полку «Азов» із заводу «Азовсталь» – незламній фортеці Маріуполя, оборона якої назавжди увійде до підручників історії. Речник турецького президента Ібрагім Калин, особисто обговорював цю пропозицію з президентом України Володимиром Зеленським у Києві, проте Москва, яка є оплотом нецивілізованої дипломатії, на неї не погодилася. За словами речника, згідно з цим планом, евакуйовані з «Азовсталі» будуть доставлені по суші до порту Бердянськ, а

⁴² Зеленський, В. Створюємо антипутінську коаліцію. Про конкретні санкції та конкретну допомогу для наших військових поговорив з @ursulavonderleyen, з @emmanuelmacron, з @karl.nehammer та @rterdogan. Чекаємо рішучих дій: фото. *Instagram*: соціальна мережа. 24 лютого 2022 р.

https://www.instagram.com/p/CaXKn-0AGpG/?utm_source=ig_web_copy_link.

⁴³ Конвенція Монтре 1936 – конвенція про режим чорноморських проток, згідно якої Туреччина під час війни, в якій вона не бере участь, має закрити протоки для проходу військових суден будь-якої воюючої держави.

⁴⁴ Назарчук, І. Застосування Конвенції Монтре за умов російсько-української війни. *Юридична Газета online. Всеукраїнське професійне юридичне видання*. <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/zastosuvannya-konvenciyi-montre-za-umov-rosiyskoukrayinskovi-vivni.html>.

⁴⁵ Екстракція (від англ. «extraction») – переміщення людей з підконтрольної ворогові території в безпечну зону. Переміщення не має нічого спільного зі здачею в полон.

турецьке судно доставить їх через Чорне море до Стамбула⁴⁶. Процедура екстракції все ще розглядається і проводяться перемовини щодо її форми та дії. Тому, з часом, буде змога побачити результат світової дипломатії щодо порятунку Героїв Маріуполя.

Однак, незважаючи на підтримку Анкари територіальної цілісності та суверенітету України, політичне співробітництво між Україною та Туреччиною має кілька казусів. Туреччина – одна з небагатьох країн антипутінської коаліції, яка не приєдналася до антиросійських санкцій. Країна відмовилася постачати, на прохання Сполучених Штатів Америки, зенітні ракетні системи С-400, які, до речі, вона закупила у росії, згідно укладеному контракту на постачання цих систем у 2017 р. Через закупку російських систем, США виключили Туреччину з програми виробництва сучасних винищувачів F-35 а також запровадили санкції щодо Управління оборонної промисловості Туреччини та кількох високопосадовців. Анкара займає позицію «посередника» у вирішенні питання збройної агресії росії до України. Це яскраво продемонструвала Туреччина в Стамбульських перемовинах⁴⁷ української та російської делегації, які відбулися 29-30 березня 2022 р., на яких було запропоновано вирішити питання російсько-української війни підписанням нового гарантійного договору, але за умови нейтрального статусу України та її автоматичного згортання північноатлантичного курсу. Ба більше, гарантами безпеки мали стати не тільки Туреччина, Велика Британія, США, Італія, а ще й російська федерація. Тому Стамбульські перемовини викликали бурхливий резонанс українського суспільства, і нині переговорні процеси України та росії фактично заморожені. Туреччина є посередником між Києвом та Москвою, бо країні не вигідно розривати зв'язки ні з Україною, а ні з росією. Росія є потужним економічним та торговельним партнером Туреччини. Турецька Республіка є залежною від транзиту російської нафти та зернових культур, так як росія входить до великих країн-експортерів зерна. А на тлі руйнівної війни, Україна не в змозі задовольнити продовольчий попит Туреччини. Країна також залишається залежною від російських енергоносіїв, особливо від газу. Так як у 2013 р. частка російського газу на турецькому ринку перевищила 57%. Навіть була загроза енергетичної кризи, бо у 2014 р. сили Протиповітряної оборони Туреччини збили російський винищувач, який порушив повітряний простір країни і цей інцидент міг поставити величезну крапку у турецько-російських відносинах. Проте, Анкара почала потроху відмовлятися від блакитного палива, імпортуючи у свого військового союзника – Азербайджана. Але турецька економіка є вразливою від туристичної діяльності, особливо від російських туристів. У 2021 р. країну відвідали майже 5 млн росіян. Туреччина є улюбленим курортом для російського народу, тому турецька влада заохочує до витрати грошей та стягування прибутків туристів. Тому Анкарі не вигідно розривати відносини з росією, бо є загроза колапсу турецької економіки, яка вже в часи пандемії COVID-19 сильно постраждала. І також, Туреччина одна з небагатьох країн, яка не закрила повітряний простір з росією, на відміну від країн ЄС та США, таким чином росія має спосіб обходити потужні економічні санкції, фінансуючи свою військову машину.

Отже, проаналізувавши історичну візію становлення військово-політичної співпраці як майбутньої складової протидії збройної агресії росії, можна зробити висновок, що протягом 30 років незалежності, Україна та Туреччина змогли побудувати та розвинути

⁴⁶ Туреччина готова провести морську евакуацію військових з «Азовсталі», але згоди на це ще не отримала. Радіо Свобода. *Новини | Суспільство*: офіційний веб-сайт. 14 травня 2022 р.

<https://www.radiosvoboda.org/a/news-azovstal-evakuatsiya-turechchyna/31849717.html>.

⁴⁷ Фесенко, В. Стамбульський раунд перемовин – початок більш змістовного, але й складнішого етапу переговорного процесу. *УКРІНФОРМ*: мультимедійна платформа іномовлення України: офіційний веб-сайт. 30 березня 2022 р. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3443928-stambulskij-raund-peremovin-pocatok-bilz-zmistovnogo-ale-j-skladnisogo-etapu-peregovornogo-procesu.html>.

потужній військово-політичний альянс. Завдяки укладанню низки політичних та військових угод, Україна та Турецька Республіка мають змогу співпрацювати у галузі військової підготовки, організації військових кадрів, інвестування у розвиток військових технологій, організації логістики та кібернетичного захисту і, найголовніше, стратегічного партнерства з питань безпеки та стабільності у Чорному морі. Чорноморська співпраця цих держав дала важливу складову розвитку та підтримки нормалізації атмосфери міжнародних відносин. Укладання Рамкової військової угоди та контрактів на закупівлю турецьких безпілотників дозволило Україні наростити військовий потенціал для вдалої оборони українських земель від навали російської армії. Дякуючи тісній політичній співпраці та міцній підтримці Турецької Республіки суверенітету та незалежності України, країна закрила стратегічно важливі протоки Боспор та Дарданелли, внаслідок чого ворожа флотилія не має змоги накопичувати сили для обстрілу та окупації чорноморських портів. Це дає обнадійливу змогу українській владі деблокувати Чорне море, і, можливо, вдало розмінувати, разом з Туреччиною, морський регіон. Так само, Туреччина є ініціатором масштабної гуманітарно-військової операції – екстракції Захисників Маріуполя із металокombінату «Азовсталь», що дає величезний плюс у розвитку українсько-турецьких зв'язків та світової дипломатії. Однак, дипломатичне посередництво Туреччини у російсько-українській війні є негативним фактором поліпшення відносин між Україною та Туреччиною. Країна не має наміру приєднуватися до антиросійських санкцій, не закриває повітряний простір для російських туристів та не запроваджує нафтове та газове ембарго, яке могло остаточно підірвати фінансування російської військової машини. Намір керівництва не розривати зв'язків з країною-окупантом ставить під сумнів добросусідства та партнерства з Україною. Все ж таки, у майбутньому, Туреччина має зробити вибір у союзництві. Маємо надію, що турецька влада зробить правильний вибір, а Україна переможе у цій кривавій війні демократії проти деспотизму.

References

- Agreement between the Ministry of Defense of Ukraine and the General Staff of the Armed Forces of the Republic of Turkey on bilateral cooperation in the field of military education and training. № 792_100. Activity from January, 28 1997. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_100#Text. [in Ukrainian].
- Agreement on the Establishment of the Black Sea Naval Cooperation Group. № 998_151. Activity from June 5, 2003. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_151#Text. [in Ukrainian].
- Al-Azavi Khaider Adil Kadim. (2017). *Evolutsiia rehionalnoi polityky Turetskoi Respubliki [Evolution of regional policy of the Republic of Turkey]*. (Candidate`s thesis). Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv. [in Ukrainian].
- «Bairaktar» znyshchyv vorozhyi komandnyi punkt na ostrovi Zmiinyi [«Bayraktar» destroyed an enemy command post on Zmiinyi Island.]. (May 3, 2022). UKRINFORM. *Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3474185-bajraktar-znisiv-vorozij-komandnij-punkt-na-ostrovi-zmiinij.html>. [in Ukrainian].
- Danylchenko, K. (October 3, 2020). Bayraktar TB2: dosvid trokh voien [Bayraktar TB2: the experience of three wars]. *Ukrainian Military Pages*. [in Ukrainian]. <https://web.archive.org/web/20201029222342/https://www.ukrmilitary.com/2020/10/bayraktar-tb2.html>. [in Ukrainian].
- Demshychak, R. (2019). *Korektsiia ukrainsko-turetskykh vidnosyn u konteksti zovnishnopolitychnoho kursu prezydenta Turechchyny Redzhepa Erdohana [Correction of Ukrainian-Turkish relations in the context of the foreign policy course of Turkish President*

- Recep Tayyip Erdogan*]. *Naukovyi zhurnal «Politykus»*, 1, 82-87. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-1-82-87>. [in Ukrainian].
- Fesenko, V. (March 30, 2022). *Stambulskyi raund peremovyn – pochatok bilsh zmistovnoho, ale y skladnishoho etapu perehovornoho protsesu [The Istanbul Round of Negotiations is the beginning of a more meaningful, but also more complex stage of the negotiation process]*. UKRINFORM. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3443928-stambulskij-raund-peremovin-pochatok-bilsh-zmistovnogo-ale-j-skladnisogo-etapu-peregovornogo-procesu.html>. [in Ukrainian].
- Framework military agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Republic of Turkey. No 792_004-20 Activity from November 18 2021, (2021, November 18). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_004-20#Text. [in Ukrainian].
- Korsunsky, S. (2011). *Ukrainsko-turetski vidnosyny: mynule, sohodennia, zavtra... [Ukrainian-Turkish relations: past, present, tomorrow...]*. *Zovnishnia polityka i diplomatiia Ukrainy*, 17, 24-31 [in Ukrainian].
- Lakhmaniuk, T. (2012). *Ukraina i Turetska Respublika: shliakhy spivrobotnytstva [Ukraine and the Republic of Turkey: ways of cooperation]*. *Ukraina–Yevropa–Svit. Mizhнародnyi zbirnyk naukovykh prats. Serii: Istorii, mizhнародni vidnosyny*, 9, 140-145 [in Ukrainian].
- Memorandum of Understanding between the Ministry of Defense of Ukraine and the Ministry of National Defense of the Republic of Turkey. No 792_042. Activity from July 14, 1993. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_042#Text. [in Ukrainian].
- Na Donechchyni viiskovi ZSU vpershe zastosuvaly udarni drony Bayraktar proty okupantiv: videomaterial [For the first time in the Donetsk region, the Armed Forces used “Bayraktar” attack drones against the occupiers: video]. (October 26, 2021). *Novynarnia*. <https://web.archive.org/web/20211129122908/https://novynarnia.com/2021/10/26/bajraktar-vpershe/>. [in Ukrainian].
- Nazarchuk, I. (May 16, 2022). *Zastosuvannia Konventsii Montre za umov rosiisko-ukrainskoi viiny [Application of the Montreux Convention during the Russian-Ukrainian war]*. *Yurydychna Hazeta online. Vseukrainske profesiine yurydychne vydannia*. <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zastosuvannya-konvenciyi-montre-za-umov-rosiyskoukrayinskoyi-viyni.html>. [in Ukrainian].
- Pershyy Bairaktar na Sumshchyni vzhe znyshchyv blyzko 100 tankiv ta 20 «Hradiv» ahresora [The first “Bayraktar” in the Sumy region has already destroyed about 100 tanks and 20 “Grads” of the aggressor]. (March 1, 2022). UKRINFORM. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3416548-persij-bajraktar-na-sumsini-vze-znisiv-blyzko-100-tankiv-ta-20-gradiv-agresora.html>. [in Ukrainian].
- Podoliak podiakuvav rozrobnyku «bairaktariv» za superzbroyu [Podoliak thanked the developer of “Bayraktars” for superweapons]. (March 29, 2022). UKRINFORM. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy. <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3443223-podolak-podakuvav-rozrobnyku-bajraktariv-za-superzbrou.html>. [in Ukrainian].
- Politychni vidnosyny mizh Ukrainoiu i Turechchynoiu [Political relations between Ukraine and Turkey]. Posolstvo Ukrainy u Turetskii Respublitsi [Embassy of Ukraine in the Republic of Turkey]. <https://turkey.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/564-politychni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-i-turechchinoju>. [in Ukrainian].
- Posolstvo Ukrainy u Turetskii Respublitsi [Embassy of Ukraine in the Republic of Turkey]. <https://turkey.mfa.gov.ua/>. [in Ukrainian].
- Protocol between the Ministry of Defense of Ukraine and the General Staff of the Armed Forces of the Republic of Turkey on cooperation in the exchange of information in the framework of Operation “Black Sea Harmony”. No 792_063. Activity from January 17, 2007.

- https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_063#Text. [in Ukrainian].
- Protocol on the Establishment of Diplomatic Relations between Ukraine and the Republic of Turkey. No 792_024. Activity from February 3, 1992. [in Ukrainian].
- https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_024#Text. [in Ukrainian].
- Sabbagh, D., McKernan, B. (November 27, 2019). Revealed: how UK technology fuelled Turkey's rise to global drone power. *The Guardian*.
<https://web.archive.org/web/20220313034411/https://www.theguardian.com/news/2019/nov/27/revealed-uk-technology-turkey-rise-global-drone-power>. [in English].
- Serhiichuk, B., Serhiichuk, V. (2011). Na mezhi dvokh svitiv. Ukrainsko-turetski vidnosyny v seredyni XVI–na pochatku XXI stolittia [*On the border of two worlds. Ukrainian-Turkish relations in the middle of the XVI-beginning of the XXI century*]. Kyiv: PP. Serhiichuk M.I [in Ukraine].
- Solovykh, Ye. (2018). Ukraina-Turechchyna: Polityko-ekonomichni aspekty vzaiemovidnosyn perspektyvy rozvytku [*Ukraine-Turkey: Political and economic aspects of the development perspective*]. *Visnyk KhNU im. V.N.Karazina. Seriya «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Kraieznavstvo. Turyzm»*, 8, 80-87 [in Ukrainian].
- Treaty of Friendship and Cooperation between Ukraine and the Republic of Turkey. No 792_005. Activity from May 30, 1994. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_005#Text. [in Ukrainian].
- Tsentr Razumkova. (2011). Ukrainsko-turetske partnerstvo v konteksti bezpeky i stabilnosti chornomorskoho rehionu [*Ukrainian-Turkish partnership in the context of security and stability of the Black Sea region*]. *Zmitsnennia bezpeky v Chornomorskomu rehioni i perspektyvy turetsko-ukrainskoho spivrobitnytstva* [*Strengthening Security in the Black Sea Region and Prospects for Turkish-Ukrainian Cooperation, Proceedings of the International Conference*]. Istanbul. [in Ukrainian].
- Turechchyna hotova provesty morskuyu evakuatsiyu viiskovykh z «Azovstali», ale zghody na tse shche ne otrymala. [*Turkey is ready to carry out a naval evacuation of troops from Azovstal, but has not yet agreed.*]. (May 14, 2022). *Radio Svoboda. Novyny | Suspilstvo*.
<https://www.radiosvoboda.org/a/news-azovstal-evakuatsiya-turechchyna/31849717.html>. [in Ukrainian].
- Vorotniuk, M. (2011). Ukrainsko-turetski vidnosyny: zdotky, problemy, perspektyvy [*Ukrainian-Turkish relations: achievements, problems, prospects*]. *Zmitsnennia bezpeky v Chornomorskomu rehioni i perspektyvy turetsko-ukrainskoho spivrobitnytstva, tezy mizhnarodnoi konferentsii* [*Strengthening security in the Black Sea region and prospects for Turkish-Ukrainian cooperation, Abstract of Paper of International conference*]. Istanbul [in Ukrainian].
- Zelenskyi, V. (February 24, 2022). Stvoriuiemo antyputinsku koalitsiyu. Pro konkretni sanktsii ta konkretnu dopomohu dlia nashykh viiskovykh pohovoryv z @ursulavonderleyen, z @emmanuelmacron, z @karl.nehammer ta @rterdogan. Chekaiemo rishuchykh dii: foto. [We are creating an anti-Putin coalition. He spoke with @ursulavonderleyen, @emmanuelmacron, @ karl.nehammer and @rterdogan about specific sanctions and specific assistance for our military. We are waiting for decisive action: photo]. *Instagram*.
https://www.instagram.com/p/CaXKn-0AGpG/?utm_source=ig_web_copy_link. [in Ukrainian].